

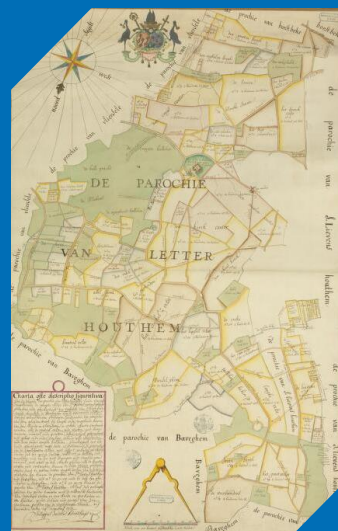


# LETTERHOUTEM LETTERHOUTEMDORP KERKSTRAAT BAKKERSWEGEL ARCHEOLOGIEENOTA

INTERGEMEENTELIJKE SAMENWERKING VOOR STREEKONTWIKKELING IN  
ZUID-OOST-VLAANDEREN

GENTSESTEENWEG 1 B  
9520 SINT-LIEVENS- HOUTEM  
TEL 053 64 65 20

INFO@SO-LVA.BE  
WWW.SO-LVA.BE



# LETTERHOUTEM LETTERHOUTEMDORP KERKSTRAAT BAKKERSWEGEL

ARCHEOLOGIENOTA – 2021E228  
VERSLAG VAN RESULTATEN  
RUBEN PEDE

**DOSSIERSAMENSTELLING**

Ruben Pede

**PROJECT**

Letterhoutem Letterhoutemdorp Kerkstraat Bakkerswegel,  
heraanleg wegenis en riolering – archeologienota  
(bureauonderzoek)

Projectcode: 2021E228

Projectnaam: 21-LET-LHD

SOLVA Archeologierapport nr. 214

**OPDRACHTHOUDER**

SOLVA

Projectteam: Archeologie

Gentsesteenweg 1B

9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM

Tel: 053/64 65 20

info@so-lva.be

**BEWAARPLAATS ARCHEOLOGISCH ENSEMBLE**

Erkend onroerend erfgoeddepot SOLVA archeologisch depot  
p/a Industrielaan 25b

9320 EREMBODEGEM

Tel: 053/64 65 36

archeologie@so-lva.be

**WETTELIJK DEPOTNUMMER**

D/2021/12.857/14

Kaft: Kaerte figurative van de thiende der prochie van Letterhouthem (1750), Phil. Jac. Benthuis (Cartesius, RAG, Kaarten en plannen, nr.518)

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA.

## Inhoud

1	SAMENVATTING.....	6
1.1	PLANMATIGE CONTEXT .....	6
1.2	WETTELIJK KADER .....	6
1.3	VRAAGSTELLING.....	6
1.4	ONDERZOEKSMETHODE.....	6
1.5	RESULTATEN .....	6
2	VERSLAG VAN RESULTATEN BUREAUONDERZOEK.....	8
2.1	BESCHRIJVEND GEDEELTE .....	8
2.1.1	AANLEIDING VOOR DE OPMAAK VAN DE ARCHEOLOGIENOTA .....	11
2.1.2	BESCHRIJVING VAN DE GEPLANDE WERKEN .....	11
2.1.3	DE ONDERZOEKSOPDRACHT .....	15
2.1.4	WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET VOORONDERZOEK.....	16
2.2	ASSESMENRAPPORRT .....	17
2.2.1	METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA .....	17
2.2.2	CONSERVATIE-ASSESSMENT .....	17
2.2.3	DE LANDSCHAPPELIJKE LIGGING VAN HET ONDERZOEKSGBIED EN ZIJN OMGEVING .....	17
2.2.4	HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN HISTORISCH KADER .....	23
2.2.5	HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN ARCHEOLOGISCH KADER .....	36
2.2.6	EEN DATERING EN INTERPRETATIE VAN HET ONDERZOCHE GEBIED.....	37
2.2.7	DE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN ARCHEOLOGISCH ERFGOED .....	37
3	BIBLIOGRAFIE.....	41
3.1	LITERATUUR.....	41
3.2	WEBSITES.....	41

## LIJST VAN FIGUREN

Fig. 1 Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied .....	9
Fig. 2 Kadastraal plan met situering van het onderzoeksgebied.....	9
Fig. 3 Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied .....	10
Fig. 4 Situering van het projectgebied op de bodemkaart (aangegeven met ster).....	17
Fig. 5 Het gewestplan met de positie van het projectgebied.....	18
Fig. 6 Het projectgebied op de quartairgeologische profieltypekaart.....	19
Fig. 7 Het projectgebied op de tertiairgeologische kaart .....	20
Fig. 8 Hoogtemodel met aanduiding van het projectgebied .....	20
Fig. 9 De bodemtypekaart met de positie van het projectgebied.....	22
Fig. 10 Bodemassociatiekaart van het projectgebied.....	22
Fig. 11 Kaart van Horenbault met het dorpscentrum van Letterhoutem en omgeving (Parijs, Bibliothèque national de France, Cartes et plans, Rés. Ge AA. 817) .....	25
Fig. 12 Kaart van De Dijn met het dorpscentrum van Letterhoutem en omgeving (noorden bevindt zich onderaan) (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Familie van Arenberg. Kaarten en plannen, 2574) .....	26
Fig. 13 Figuratieve tiendenkaart van Letterhoutem, noorden bevindt zich onderaan (RAG, Kaarten en plannen, nr.518) .....	27
Fig. 14 Kaart van Villaret met aanduiding van het projectgebied.....	28
Fig. 15 Kaart van Ferraris met aanduiding van het projectgebied .....	29
Fig. 16 Kaart van Lecler met het dorpscentrum van Letterhoutem en omgeving (Aalst, Stadsarchief Aalst, nr. 229).....	30
Fig. 17 Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied .....	31
Fig. 18 Vandermaelenkaart met aanduiding van het projectgebied .....	32
Fig. 19 Poppkaart met aanduiding van het projectgebied .....	33
Fig. 20 CAI-kaart met aanduiding van het projectgebied .....	36
Fig. 21 Overzicht van het projectgebied (zwarte afbakening) in de dorpskern van Letterhoutem. In rood weergegeven is de heraanleg van de wandelpaden. De noordelijker gelegen Bakkerswegel is voor de leesbaarheid van dit plan niet weergegeven. Zowel voor de heraanleg van de wandelpaden als de Bakkerswegel is er een zeer lage tot geen archeologische verwachting. In het geel is het gedeelte van de Kerkstraat met een lage archeologische verwachting. In de overige delen van het projectgebied in de dorpskern kunnen er binnen het gabarit van de werken archeologische sporen aangetroffen worden. ....	40

## LIJST VAN FOTO'S

Foto 1 Zicht op Bakkerswegel, richting noordoosten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021).....	11
Foto 2 Zicht op Bakkerswegel, richting zuidwesten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021).....	12
Foto 3 Zicht op Letterhoutemdorp en de Parochiekerk Heilige Kruisverheffing, richting westen (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021) .....	12
Foto 4 Zicht op de Kerkstraat en Letterhoutemdorp, richting zuidwesten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021) .....	13
Foto 5 Zicht op Letterhoutemdorp met de Parochiekerk Heilige Kruisverheffing op de achtergrond en rechts het Sint-Pietershof, richting oosten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021).....	13
Foto 6 Zicht op de recreatiezone ten noorden van de Parochiekerk Heilige Kruisverheffing, richting zuidwesten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021).....	14
Foto 7 Zicht op de Kerkstraat en de recreatiezone ten noorden van de Parochiekerk Heilige Kruisverheffing, richting noordwesten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021).....	14
Foto 8 Orthofoto van 1971 met aanduiding van het projectgebied .....	34
Foto 9 Orthofoto van 1990 met aanduiding van het projectgebied.....	34
Foto 10 Orthofoto van 2019 met aanduiding van het projectgebied .....	35

## LIJST VAN BIJLAGES

NUMMER BIJLAGE	ONDERWERP	AANMAAKSCHAAL	AANMAAKDATUM	BRONVERMELDING
<b>BIJLAGE 1</b>	Bestaande en ontworpen toestand van het projectgebied	1:500	11/5/2021	Sweco Belgium
<b>BIJLAGE 2</b>	Bestaande en ontworpen toestand Letterhoutemdorp/Kerkstraat	1:500	11/5/2021	Sweco Belgium
<b>BIJLAGE 3</b>	Bestaande en ontworpen toestand Bakkerswegel	1:500	11/5/2021	Sweco Belgium
<b>BIJLAGE 4</b>	Lengteprofiel Letterhoutemdorp	1:500	11/5/2021	Sweco Belgium
<b>BIJLAGE 5</b>	Lengteprofiel Kerkstraat	1:500	11/5/2021	Sweco Belgium
<b>BIJLAGE 6</b>	Lengteprofiel Bakkerswegel	1:500	11/5/2021	Sweco Belgium
<b>BIJLAGE 7</b>	Dwarsprofielen projectgebied	1:500	11/5/2021	Sweco Belgium

## 1 SAMENVATTING

### 1.1 PLANMATIGE CONTEXT

Gemeente Sint-Lievens-Houtem wenst enkele straten in het dorpscentrum van Letterhoutem te vernieuwen. Het gaat om Letterhoutemdorp, Kerkstraat (partim) en Bakkerswegel. De werken betreffen voornamelijk de herinrichting van de wegenis en rioleringen. Voorts worden ter hoogte van de kerk enkele bestaande parkeerzones opnieuw aangelegd.

### 1.2 WETTELIJK KADER

De zone bevindt zich buiten een beschermde archeologische site of archeologische zone, maar de oppervlakte van het projectgebied bedraagt meer dan 3000 m<sup>2</sup> en de ingreep in de bodem meer dan 1000 m<sup>2</sup>.

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 3°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen** voor de heraanleg van wegenis en rioleringen. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.<sup>1</sup>

### 1.3 VRAAGSTELLING

Het projectgebied bevindt zich deels **binnen een historische kern (dorpscentrum Letterhoutem), deels aan de periferie of erbuiten**. De huidige dorpskern kunnen we als een gebied met relatief hoge densiteit aan occupatie interpreteren. Deze gaat terug tot de (vroeg?) middeleeuwen. Daarom wordt deze bureaustudie opgesteld met het nodige en beschikbare historische kaartmateriaal voor de zone van de dorpskern. Desalniettemin wordt minstens een deel van het projectgebied zelf, voor zover te achterhalen valt, gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. De landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied wordt derhalve ook in ogenschouw genomen.

De vraagstelling in dit geval richt zich vooral op de historiek van het terrein, de gebruiksgeschiedenis en de impact van de geplande werken. Dit bureauonderzoek gaat na of verder archeologisch (voor)onderzoek nodig is op basis van de huidige gegevens. Het doel is informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met de dorpskern en het landschap rondom, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Er wordt nagegaan of verder archeologisch (voor)onderzoek nodig is op basis van de huidige gegevens.

### 1.4 ONDERZOEKSMETHODE

Het uitgevoerde vooronderzoek omvat een **bureauonderzoek**. Daartoe is enerzijds landschappelijk, historisch en archeologisch bronnen- en online beschikbaar gegeorefereerd kaartenmateriaal geconsulteerd en zijn eventuele (recente) verstoringen binnen het projectgebied geïnventariseerd, met het oog op het opstellen van een archeologisch verwachtingspatroon. Anderzijds is de impact van de werken op de ondergrond geëvalueerd. Deze impact werd afgewogen ten aanzien van het te veronderstellen verwachtingspatroon, op basis waarvan uiteindelijk een gemotiveerd advies kan opgesteld worden.

### 1.5 RESULTATEN

Het projectgebied (partim Letterhoutemdorp en Kerkstraat) ligt grotendeels in de historische kern van Letterhoutem. Het bureauonderzoek toont aan dat deze kern minstens tot de 12de eeuw teruggaat,

---

<sup>1</sup> Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 4.0 van 1 april 2019.

mogelijk zelfs vroeger. De belangrijkste entiteiten hiervan vormen de parochiekerk met het bijhorend kerkhof, het Sint-Pietershof en de omgrachte hoeve (*'t Goed Daerup*). De omliggende kouters werden waarschijnlijk vanuit de hoeves in cultuur gebracht. Al deze elementen wijzen dus op een **goed bewaarde middeleeuwse kern in Letterhoutem**. De historische kaarten wijzen voor de postmiddeleeuwse periode op een sterke continuïteit qua stratenpatroon, bebouwing en grondgebruik van de dorpskom. De talrijke prospectievondsten in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied doen vermoeden dat er mogelijk ook oudere (dan de middeleeuwse) sporen kunnen aangetroffen worden binnen het projectgebied.

Voor wat betreft **het historisch centrum** zelf konden de onderzoeksvragen op basis van de bureauonderzoek onvoldoende en slechts hypothetisch beantwoord worden. Het aantreffen van archeologische sporen en het bijhorend wetenschappelijk onderzoekspotentieel is reëel ter hoogte van Letterhoutemdorp en een deel van de Kerkstraat. Maar het uitgevoerde bureauonderzoek laat niet toe nu reeds voldoende de impact van de werken op het hypothetisch aanwezige archeologisch erfgoed in te schatten en er maatregelen voor te bepalen. Een degelijke inschatting van eventuele aanwezigheid, diepte, aflijning, densiteit,... kan pas gemaakt worden met een **aanvullend vooronderzoek met ingreep in de bodem**.

De **overige zones van het projectgebied** lijken een lage tot zeer lage archeologische waardering te hebben. Anders dan in de dorpskern zijn er geen sporen te verwachten die in directe relatie staan met het ontstaan en de genese van het dorp. Het betreft voornamelijk de Bakkerswegel, die als kleine landwegel minstens tot de 18de eeuw teruggaat. Het potentieel op kennisvermeerdering is in deze zones dan ook eerder gering en een **verder(e) archeologisch vooronderzoek/opvolging** van de werken lijkt dus kosten-baten beschouwd, buiten het historische centrum **niet aangewezen**.



## 2 VERSLAG VAN RESULTATEN BUREAUONDERZOEK

### 2.1 BESCHRIJVEND GEDEELTE

**Projectcode:** 2021E228

**Sitecode:** 21-LET-LHD

**Wettelijk depotnummer:** D/2021/12.857/14

**Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog:** SOLVA OE/ERK/Archeoloog/2015/00038

**Locatie:**

Oost-Vlaanderen, Letterhoutem (Sint-Lievens-Houtem), Letterhoutemdorp, Kerkstraat, Bakkerswegel (Fig. 1, Foto 1-7)

**Bounding box:**

punt 1: x= 115096.60690674752/y= 179580.7265107031

punt 2: x= 116232.50664266727/ y= 180254.6216722473

**Kadastrale gegevens:**

Sint-Lievens-Houtem afdeling 3, sectie B, perceel 227h, 228c, 227g, 229f, 230b en openbaar domein (Fig. 2)

**Topografische kaart:** zie Fig. 1 en Fig. 3

**Betrokken actoren en specialisten:**

- Erkend archeoloog: Ruben Pede
- Tekst: Ruben Pede
- Kaartmateriaal: Cateline Clement
- Redactie: Bart Cherretté

**Wetenschappelijke advisering:**

Niet van toepassing

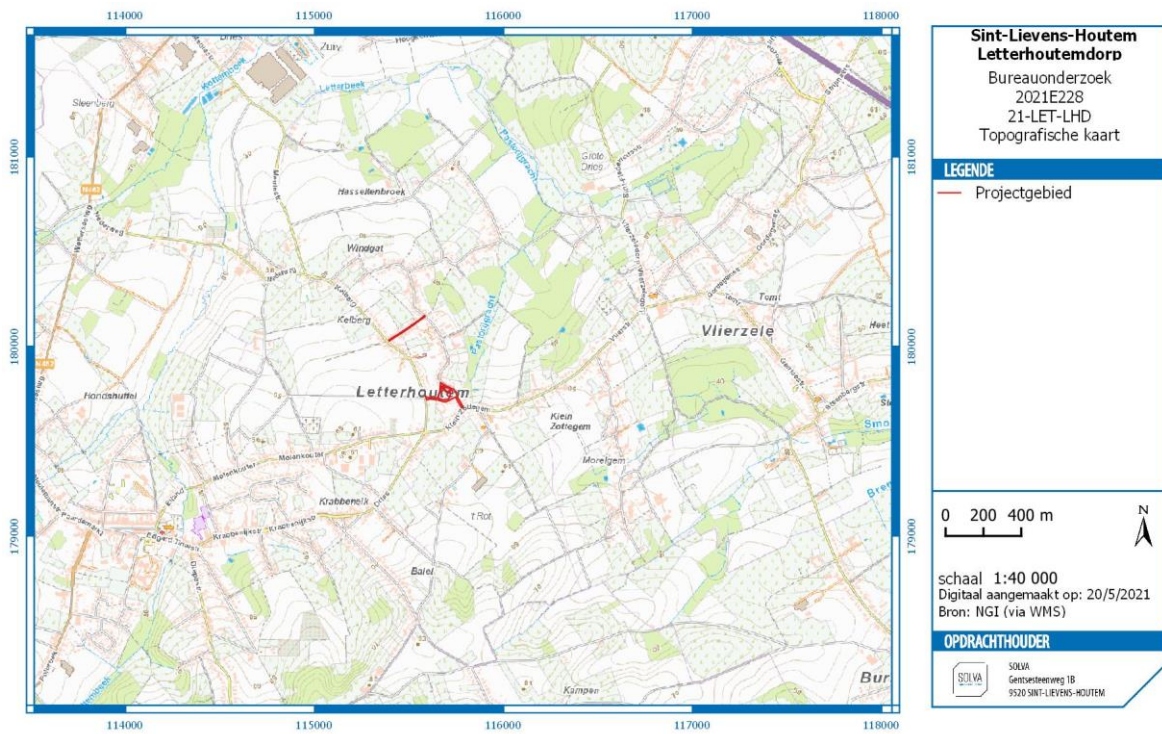


Fig. 1 Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied



Fig. 2 Kadastraal plan met situering van het onderzoeksgebied

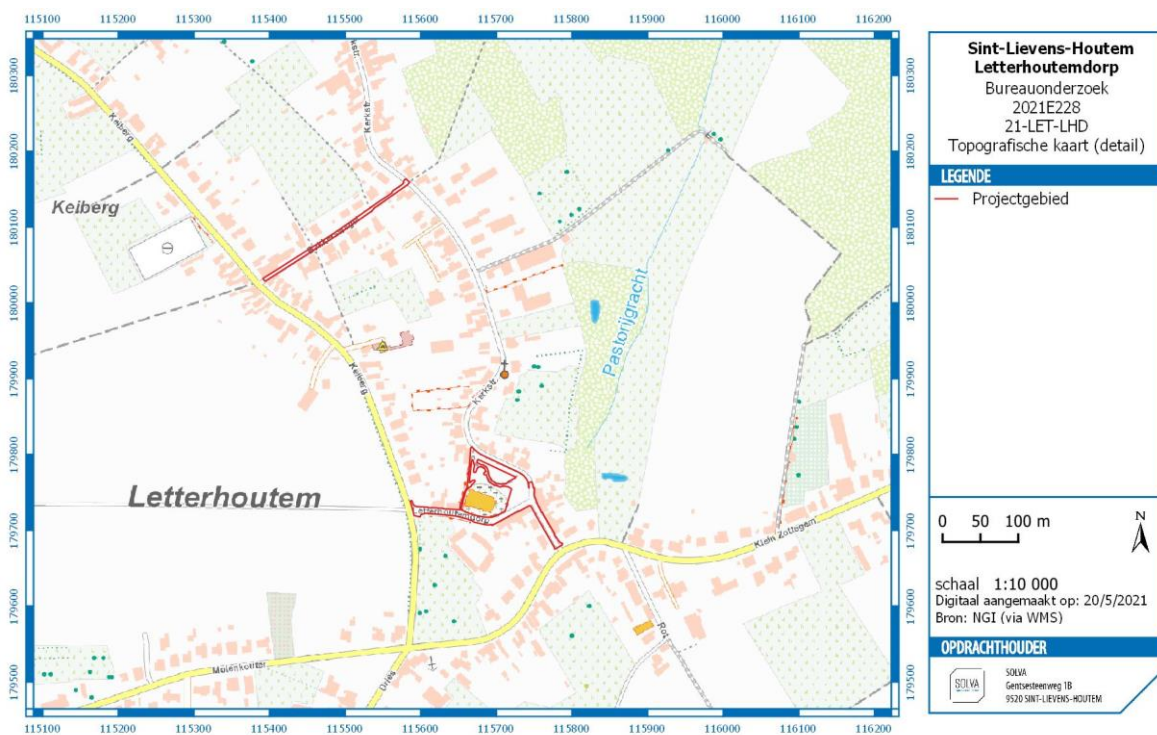


Fig. 3 Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied

### 2.1.1 AANLEIDING VOOR DE OPMAAK VAN DE ARCHEOLOGIENOTA

Het projectgebied bevindt zich buiten een beschermde archeologische site of archeologische zone, maar de oppervlakte van het projectgebied bedraagt meer dan 3000 m<sup>2</sup> en de ingreep in de bodem meer dan 1000 m<sup>2</sup>.

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 3°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **omgevingsvergunning** voor **stedenbouwkundige handelingen** voor de heraanleg van wegenis en rioleringen. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.<sup>2</sup>

### 2.1.2 BESCHRIJVING VAN DE GEPLANDE WERKEN

#### 2.1.2.1 DE BESTAANDE TOESTAND

Het projectgebied is momenteel **volledig ingericht** als Bakkerswegel, Kerkstraat (partim) en Letterhoutemdorp met rijweg, trottoirs en deels parkeerplaatsen (Foto 1-7). De straten zijn voorzien van een gemengde riolering. De percelen langs de straten zijn quasi volledig volgebouwd. Letterhoutemdorp en Kerkstraat vormen het dorpscentrum vlakbij de parochiekerk van Letterhoutem. Ten noorden en oosten van de kerk bevinden zich respectievelijk een recreatieve zone en een parking.



Foto 1 Zicht op Bakkerswegel, richting noordoosten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021)

---

<sup>2</sup> Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 4.0 van 1 april 2019.



Foto 2 Zicht op Bakkerswegel, richting zuidwesten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021)



Foto 3 Zicht op Letterhoutdorp en de Parochiekerk Heilige Kruisverheffing, richting westen (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021)



Foto 4 Zicht op de Kerkstraat en Letterhoutemdorp, richting zuidwesten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021)

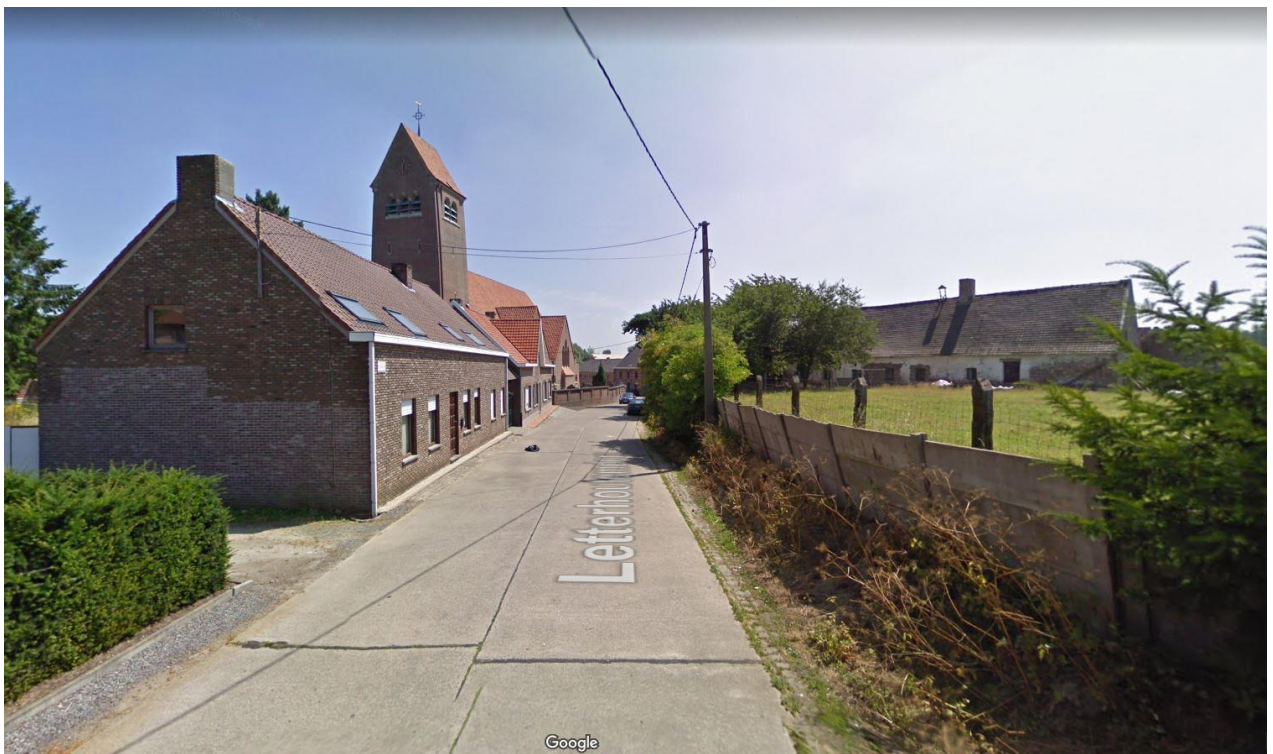


Foto 5 Zicht op Letterhoutemdorp met de Parochiekerk Heilige Kruisverheffing op de achtergrond en rechts het Sint-Pietershof, richting oosten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021)



Foto 6 Zicht op de recreatiezone ten noorden van de Parochiekerk Heilige Kruisverheffing, richting zuidwesten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021)



Foto 7 Zicht op de Kerkstraat en de recreatiezone ten noorden van de Parochiekerk Heilige Kruisverheffing, richting noordwesten (Google Maps, geraadpleegd op 26/05/2021)

### 2.1.2.2 DE ONTWERPEN TOESTAND

Zie bijlages 1-7 voor grondplannen en profielen van de ontworpen toestand.

Het projectgebied bestaat uit twee gebieden, zijnde Bakkerswegel en Letterhoutemdorp/Kerkstraat.

Ter hoogte van **Bakkerswegel** blijven de infrastructuurwerken beperkt tot het vervangen van de oude gemengde riolering naar een gescheiden stelsel. De RWA-streng komt op ca. 1,5-1,7 m onder het maaiveld te liggen, de DWA-streng ca. 1,9-2,2 m. De contouren van de nieuwe verharding blijft identiek aan deze uit de bestaande toestand. In deze straat wordt maximaal ingezet op infiltratie/buffering in de fundering van de rijweg, hierdoor worden de klinkers waterdoorlatend uitgevoerd.

Ter hoogte van **Letterhoutemdorp** wordt de wegenis heraangelegd en het verkeersregime aangepast naar eenrichting vanuit Keiberg naar Kerkstraat. Dit geeft de mogelijkheid om ter hoogte van de woningen waterdoorlatende parkeerplaatsen in te richten, waarnaar de rijweg zal aflopen. De rijloper wordt gelijkgronds uitgevoerd en is voorzien in kleinschalige betonstraatstenen. Deze inrichting wordt doorgetrokken tot op het kruispunt met de Kerkstraat en is voorzien als één lange verkeersdrempel. Verspreid zijn enkele boomputten voorzien (diepte 1 m).

De **Kerkstraat** tussen Letterhoutemdorp en Klein Zottegem bevat enkel het herstel van de bestaande toestand, zijnde rijweg in asfalt en verhoogde voetpaden in betonstraatstenen. In de Kerkstraat ter hoogte van het kerkplein worden de bestaande langse parkeerplaatsen omgevormd tot waterdoorlatende dwarse parkeerplaatsen.

Op het **kerkplein** wordt de bestaande parking heraangelegd zodat hier een plein gecreëerd wordt. Ook vinden we hier een wadi en buffergracht terug om te voldoen aan de opgelegde bronmaatregelen vanuit de Provincie Oost-Vlaanderen. Deze worden uitgegraven tot een diepte van ca. 1,4-1,6 m onder het maaiveld. In de recreatieve zone ten noorden van de parochiekerk worden de bestaande wandelpaden heraangelegd (opbouw 20 cm) maar de opbouw wordt aangepast in uitvoering zodat deze niet dieper gaat dan de bestaande toestand om de wortels van de bomenrijen langs beide zijden te vrijwaren.

De wegenis (rijweg en parkeerstroken) in bovenvermelde zones heeft een standaard opbouw tussen 47 en 56 cm.

Zowel in **Letterhoutemdorp** als **Kerkstraat** wordt de bestaande gemengde riolering vervangen door een gescheiden stelsel. Ter hoogte van Klein Zottegem wordt een nieuwe overstortconstructie ingeplant. In deze straten komt de RWA-streng op ca. 1,2-1,8 m onder het maaiveld te liggen, de DWA-streng ca. 1,7-2,6 m.

### 2.1.3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

#### 2.1.3.1 VRAAGSTELLING

Het bureauonderzoek ten behoeve van de vergunningsaanvraag voor de heraanleg van de dorpskern heeft tot doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het landschap, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek van het terrein?
- Welke gebruiksevolutie kende het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau?
- Wat is de aard en waardering van het kennispotentieel?
- Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?

#### 2.1.3.2 DE RANDVOORWAARDEN

Niet van toepassing.



#### 2.1.4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET VOORONDERZOEK

##### 2.1.4.1 MOTIVERING VAN DE ONDERZOEKSSTRATEGIE, -METHODEN EN –TECHNIEKEN

###### STRATEGIE

Het projectgebied bevindt zich **in of vlakbij een historische kern** en in de omgeving van de parochiekerk. De huidige dorpskern kunnen we als een gebied met relatief hoge densiteit aan occupatie interpreteren. Deze gaat terug tot de (vroeg?) middeleeuwen. Daarom wordt deze bureaustudie opgesteld met het nodige en beschikbare historische kaartmateriaal voor de zone van de dorpskern. Desalniettemin wordt een deel van de projectzone, voor zover te achterhalen valt, vooral gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. De landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied wordt derhalve ook in ogenschouw genomen.

Dit bureauonderzoek moet uiteindelijk leiden tot een gemotiveerd advies of, en welke maatregelen van verder vooronderzoek (met of zonder ingreep in de bodem) op het projectgebied noodzakelijk zijn.

###### METHODEN EN TECHNIEKEN

Met het oog op een gemotiveerd advies is enerzijds landschappelijk, historisch en archeologisch bronnen- en online beschikbare georeferentie kaartenmateriaal geconsulteerd en zijn eventuele (recente) verstoringen binnen het projectgebied geïnventariseerd, met het oog op het opstellen van een archeologisch verwachtingspatroon. Anderzijds is de impact van de werken op de ondergrond geëvalueerd. Deze impact werd afgewogen ten aanzien van het te veronderstellen verwachtingspatroon, op basis waarvan uiteindelijk een gemotiveerd advies kan opgesteld worden.

##### 2.1.4.2 ORGANISATIE VAN HET BUREAUONDERZOEK

Alle hieronder vernoemde bronnen zijn geconsulteerd door Ruben Pede. Opmaak van de figuren en de georeferentie geschiedde door Cateline Clement. Inhoudelijke afwegingen en keuzes zijn in overleg geschied tussen Ruben Pede en Bart Cherretté.

##### 2.1.4.3 ASPECTEN WAARVOOR HET ADVIES VAN SPECIALISTEN WERD INGEROEPEN

Niet van toepassing.

##### 2.1.4.4 ASPECTEN WAARVOOR ALGEMENE WETENSCHAPPELIJKE ADVISERING WERD INGEROEPEN

Niet van toepassing.

##### 2.1.4.5 MOTIVERING VAN DE GESELECTEERDE BRONNEN

Tijdens het bureauonderzoek is een analyse gemaakt van de **bodemsoorten**. Daarnaast werd onderzocht waar mogelijk afgedekte bodems en/of resten uit de prehistorie of jongere periodes kunnen verwacht worden. De aardkundige gegevens zijn online opgezocht via de Bodemverkenner ([www.dov.vlaanderen.be](http://www.dov.vlaanderen.be)) en de Geopunt-kaart ([www.geopunt.be](http://www.geopunt.be)), de kaarten zelf zijn geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van deze kaarten is de Databank Ondergrond Vlaanderen.

Het belangrijkste beschikbare **historisch kaartmateriaal** is vooral geraadpleegd om de grondgebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Deze informatie uit het historische kaartmateriaal kan een impact hebben op de kwaliteit van het eventueel oudere bodemarchief. Het historisch kaartmateriaal is georeferentie geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van het kaartenmateriaal is het Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen.

Voor het archeologisch kader is de Centrale Archeologische Inventaris (**CAI**) geraadpleegd, alsook de beschikbare literaire bronnen.

De **ontwerpplannen** zijn door Sweco ter beschikking gesteld.

Alle gegevens werden hierna samengebundeld in voorliggende archeologienota.

## 2.2 ASSESMENTRAPPORT

### 2.2.1 METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA

Het assessmentrapport omvat alle informatie afkomstig uit het **bureauonderzoek**: dit zijn alle relevante gegevens die over het projectgebied verzameld kunnen worden uit toegankelijke literatuur en kaartmateriaal en bijdragen tot het gefundeerd inschatten van het archeologisch potentieel van het plangebied. Om dit laatste te bereiken worden de verzamelde gegevens met elkaar vergeleken, geconfronteerd en samengelegd. Vanuit deze assessment van het plangebied moet een goede motivering mogelijk zijn over de noodzaak en het nut van al dan niet verder te nemen maatregelen.

Een waardevol assessment van het archeologisch potentieel van een projectgebied op basis van een bureauonderzoek is enkel mogelijk indien de bronnen voldoende en afdoende relevante gegevens opleveren om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Bij afwezigheid of onvoldoende data zijn bijkomende maatregelen nodig om tot een correcte inschatting voor het projectgebied te komen.

### 2.2.2 CONSERVATIE-ASSESSMENT

Alle gegenereerde data die in het kader van deze archeologienota tot stand komen, worden door **SOLVA** digitaal bewaard op een centrale server die dagelijks “in-huis” wordt geback-up’t en off-site wordt gekopieerd. Alle gegenereerde data en rapporten zijn geïntegreerd in de **SOLVA**-Archeologiedatabank raadpleegbaar. Een conservatie-assessment voor vondsten of stalen is bij dit bureauonderzoek niet van toepassing.

### 2.2.3 DE LANDSCHAPPELIJKE LIGGING VAN HET ONDERZOEKSGBIED EN ZIJN OMGEVING

#### 2.2.3.1 ALGEMENE LANDSCHAPPELIJKE EN GEOGRAFISCHE SITUERING

De gemeente Sint-Lievens-Houtem is gesitueerd tussen Gent en Aalst, op zo’n 17 km ten zuidoosten van Gent en zo’n 12 km ten zuidwesten van Aalst. De gemeente ligt op de grens van de zandleem- en leemstreek van Zuid-Oost-Vlaanderen (Fig. 4).

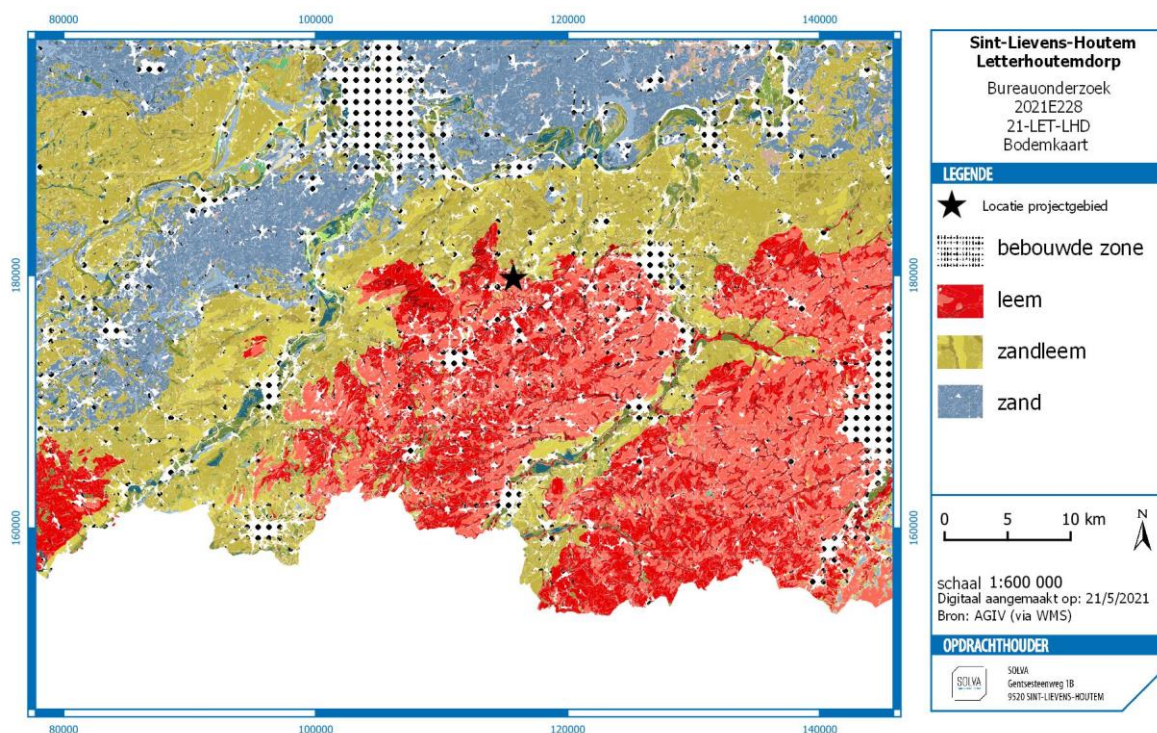


Fig. 4 Situering van het projectgebied op de bodemkaart (aangegeven met ster)

Het projectgebied situeert zich in het dorpscentrum van Letterhoutem, deelgemeente van Sint-Lievens-Houtem (Fig. 3).

Het projectgebied valt volgens het gewestplan in een woongebied met een landelijk karakter (Fig. 5).

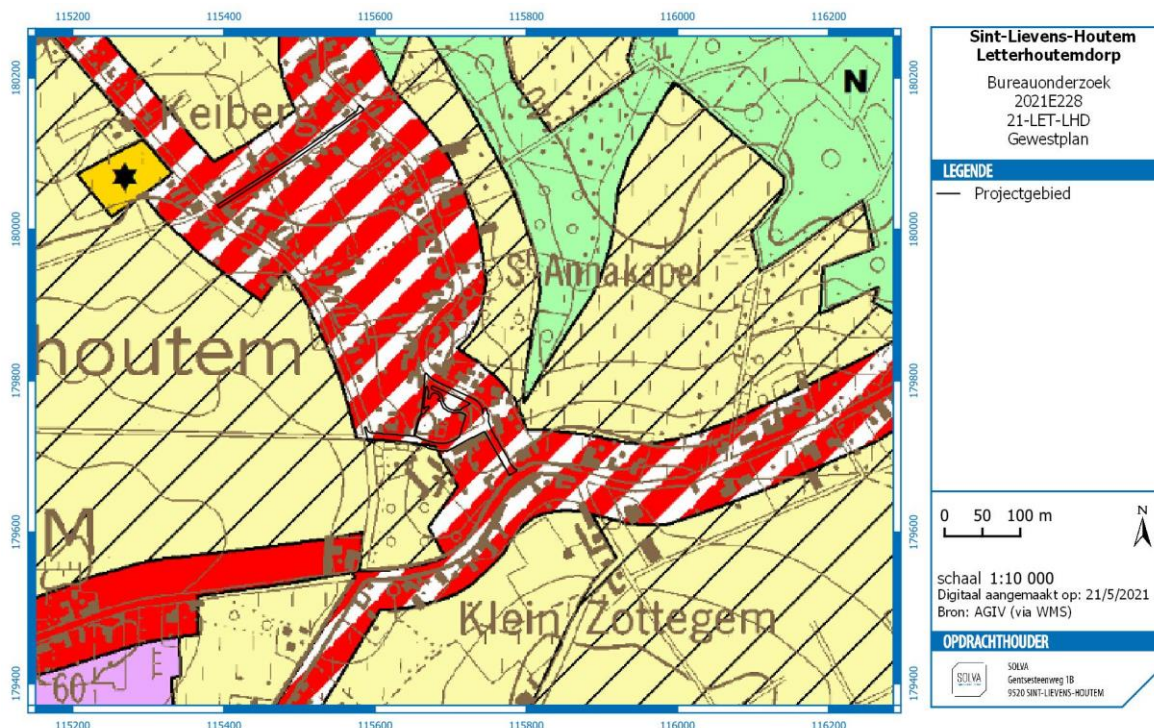


Fig. 5 Het gewestplan met de positie van het projectgebied

### 2.2.3.2 AARDKUNDIGE EN HYDROGRAFISCHE SITUERING

#### ALGEMENE GEOLOGISCHE EN GEOMORFOLOGISCHE SCHETS VAN DE REGIO<sup>3</sup>

Het projectgebied behoort tot de ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone en meer specifiek het ZuidVlaams lemig heuveldistrict. Dit bestaat uit een geaccidenteerd tertiair heuvellandschap waarbij gedurende het tertiair door de zee verschillende zand- en kleilagen zijn afgezet (Formatie van Kortrijk, Formatie van Tielt, Formatie van Gent, Formatie van Lede, Formatie van Maldegem en Formatie van Diest). Na de daling van de zeespiegel werden deze sedimenten in het pleistoceen (quartaair) door erosie aangetast, voornamelijk de zandige formaties. De kleiige lagen boden meer weerstand aan de erosie en vormden de heuveltoppen van het tertiair reliëf. Tijdens de laatste ijstijd werd dit landschap bedekt met niveo-eolische leem (0 tot 15 m). Onder invloed van de overheersende westenwinden tijdens het weichselglaciaal zijn de naar het westen gerichte hellingen slechts met een dunne laag löss bedekt. Op plaatsen die tegen de dominerende winden beschermd waren (de oostelijk gerichte hellingen en de kleinere plateaus) is de lössmantel zeer dik. De tertiaire lagen komen slechts op een zeer beperkt aantal plaatsen aan het oppervlak. De sterke erosie op het einde van het tertiair en tijdens het pleistoceen veroorzaakte het huidig golvend tot sterk golvend reliëf. Er is een opeenvolging te zien van langgerekte leemruggen met relatief vlakke delen en zachte hellingen, gescheiden door talrijke beekvalleien en depressies, die dikwijls begrensd zijn door een steile rand. Dit zorgde voor een opeenvolging op van open kouters op de leemruggen en, in de beekdalen, depressies met een gesloten begroeiing. In het zuiden wordt het landschap bepaald door de zogenaamde Zuid-Vlaamse Heuvelrij. De valleien zijn daar zeer sterk ingesneden, soms bijna kloofdalen, en de ruggen zijn zacht hellend.

<sup>3</sup> We baseren ons voor deze beschrijving op de definitie en karakterisering van de ecodistricten in Vlaanderen. In het concept 'ecodistrict' worden diverse geologische, geomorfologische, bodemkundige, hydrografische en historisch-geografische aspecten, die ook een determinerende invloed hebben gehad op het menselijk handelen in het verleden, in relatie tot elkaar besproken: Sevenant *et al.* 2002.

De bodemseries binnen het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict worden gerangschikt in twee groepen. Enerzijds zijn er de plateau- en hellinggronden met hoofdzakelijk (niet tot sterk gleyige) diepe leemgronden (meer dan 80 cm dik) met een al dan niet (sterk) gevlekte textuur B-horizont. Verspreid, maar vooral langs de valleiranden komen ondiepe leemgronden met textuur B-horizont voor, met een zand- of kleisubstraat beginnend op geringe diepte, evenals beperkte oppervlakten zandleem- en kleigronden met een niet bepaalde profielontwikkeling. Plaatselijk, op enkele hoge toppen en steile hellingen, dagzoomt het tertiair kleiig of zandig materiaal. Anderzijds zijn er de vallei- en depressiegronden, met dominantie van jonge leemof zandleembodems zonder profielontwikkeling. Het noordelijk gebied van het district wordt plaatselijk gedomineerd door zandleemgronden.

#### HET PROJECTGEBIED

De **quartaargeologische profieltypekaart** karakteriseert het projectgebied als (

Fig. 6):

- type 3a: holocene en/of tardiglaciale fluviatiele afzettingen bovenop de pleistocene sequentie voor de zone van Letterhoutemdorp

- type 2: geen holocene en/of tardiglaciale afzettingen bovenop de pleistocene sequentie voor de zone van Bakkerswegel

Op de **tertiairgeologische profieltypekaart** is te zien dat het projectgebied gelegen is op de Formatie van Gentbrugge, Lid van Vlierzele (Fig. 7). Het gaat om groen tot grijsgroen fijn zand, soms kleihoudend, plaatselijk dunne zandsteenbankjes, glauconiethoudend, glimmerhoudend.

Voor het gebied is **geen geomorfologische kaart** beschikbaar.

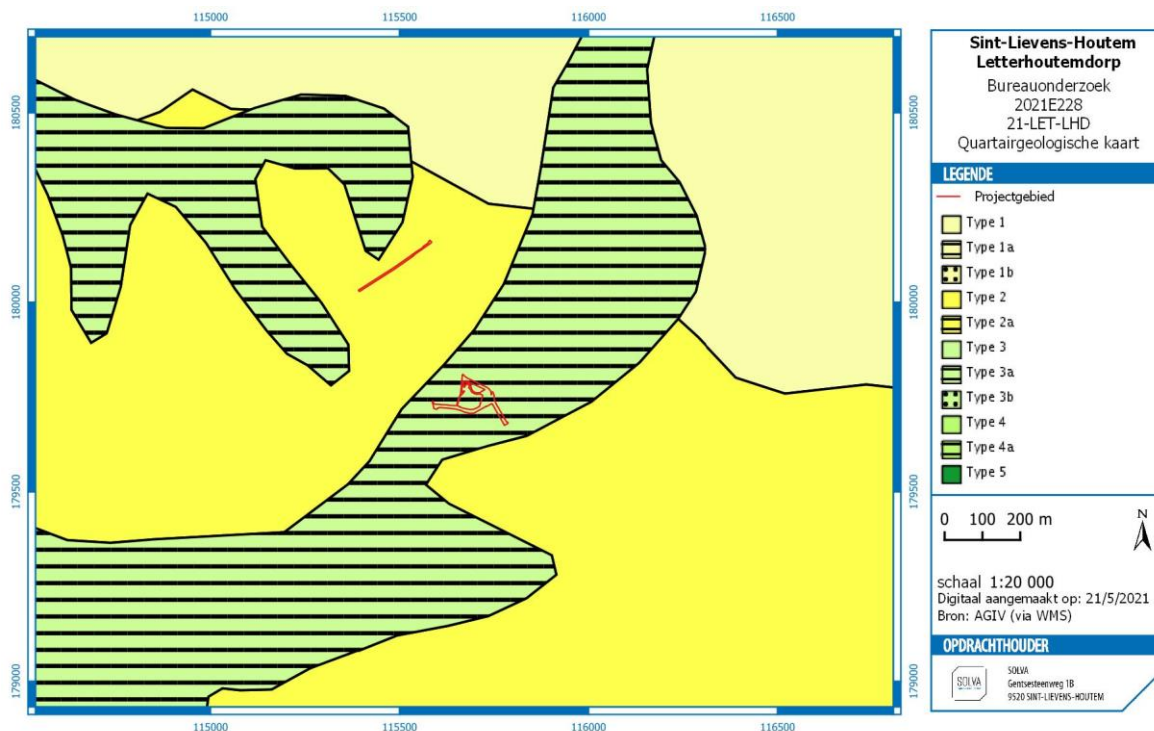


Fig. 6 Het projectgebied op de quartaargeologische profieltypekaart

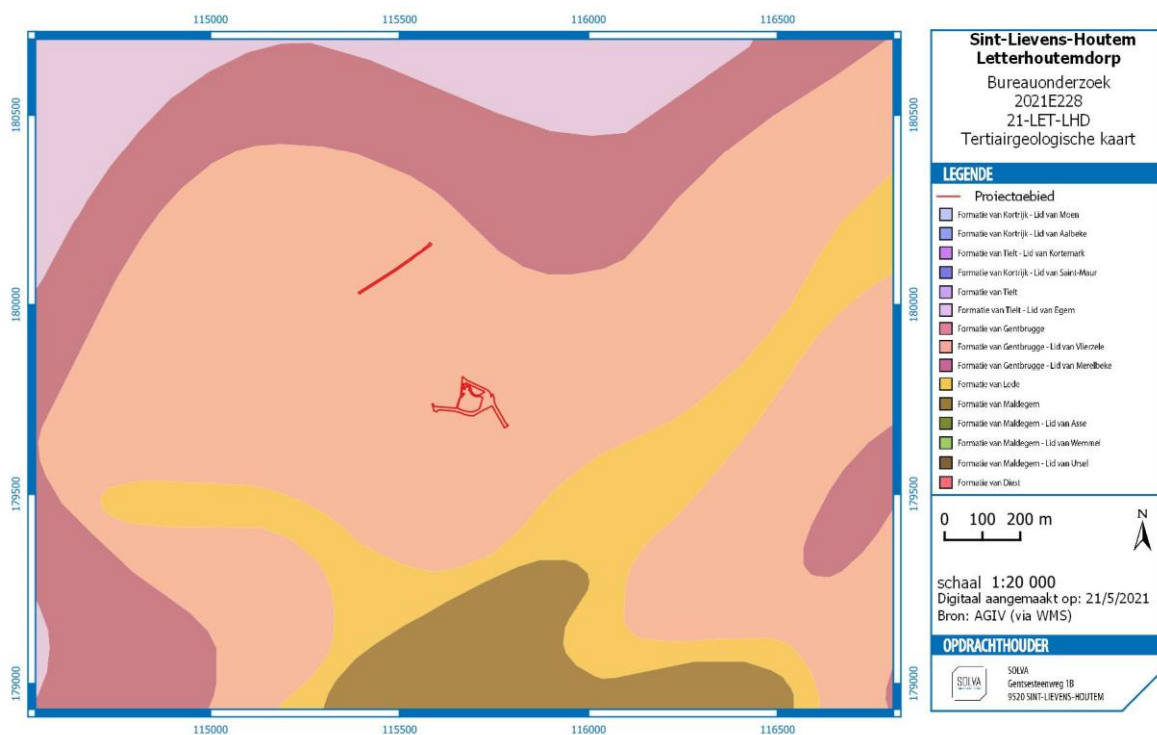


Fig. 7 Het projectgebied op de tertiairgeologische kaart

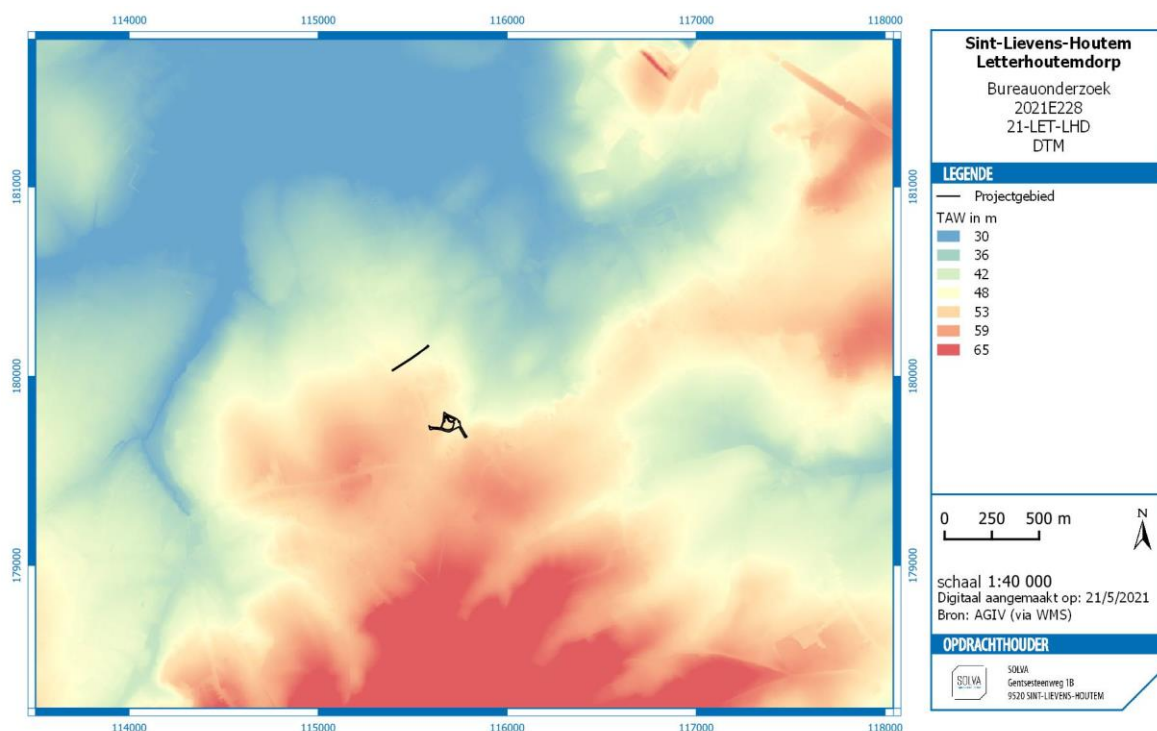


Fig. 8 Hoogtemodel met aanduiding van het projectgebied

### 2.2.3.3 FYSISICH-GEOGRAFISCHE SITUERING

Letterhoutem ligt ten noordoosten van de hoofdgemeente Sint-Lievens-Houtem. Op het hoogtemodel is te zien hoe Letterhoutem zich op de laatste **uitlopers van een heuvelrug** bevindt die zich zuidwestelijk-

noordoostelijk uitstrekt van Zottegem tot net ten zuiden van Sint-Lievens-Houtem (Fig. 8). Ten noordwesten en ten zuidoosten van deze heuvelrug situeren zich de valleien van de Molenbeek die verder lopen in de richting van de noordelijker gelegen Scheldevallei.

Op het niveau van het projectgebied zelf is zowel op de quartairgeologische kaart als het hoogtemodel te zien dat er zich een **kleine beekvallei** situeert ter hoogte van het dorpscentrum. Vermoedelijk is de zogenaamde 'Pastorijgracht', net ten oosten van het dorpscentrum, hiervan een restant. Deze gracht watert af richting het noorden. De zone van de Bakkerswegel is iets noordelijker en hoger gelegen. Het projectgebied vertoont echter geen grote hoogteverschillen.

De **potentiële bodemerosiekaart** toont voor de omliggende gebieden laag tot zeer laag.

De **bodemkaart** (Fig. 9) en de **bodemassociatiekaart** (Fig. 10) geven aan dat de gronden rondom het projectgebied voornamelijk bestaan uit droge leembodems enerzijds met textuur B-horizont, anderzijds zonder profielontwikkeling. Net ten (zuid)oosten van de dorpskern is de beekvallei (Pastorijgracht) duidelijk aanwezig met nattere, gleyige leembodems.

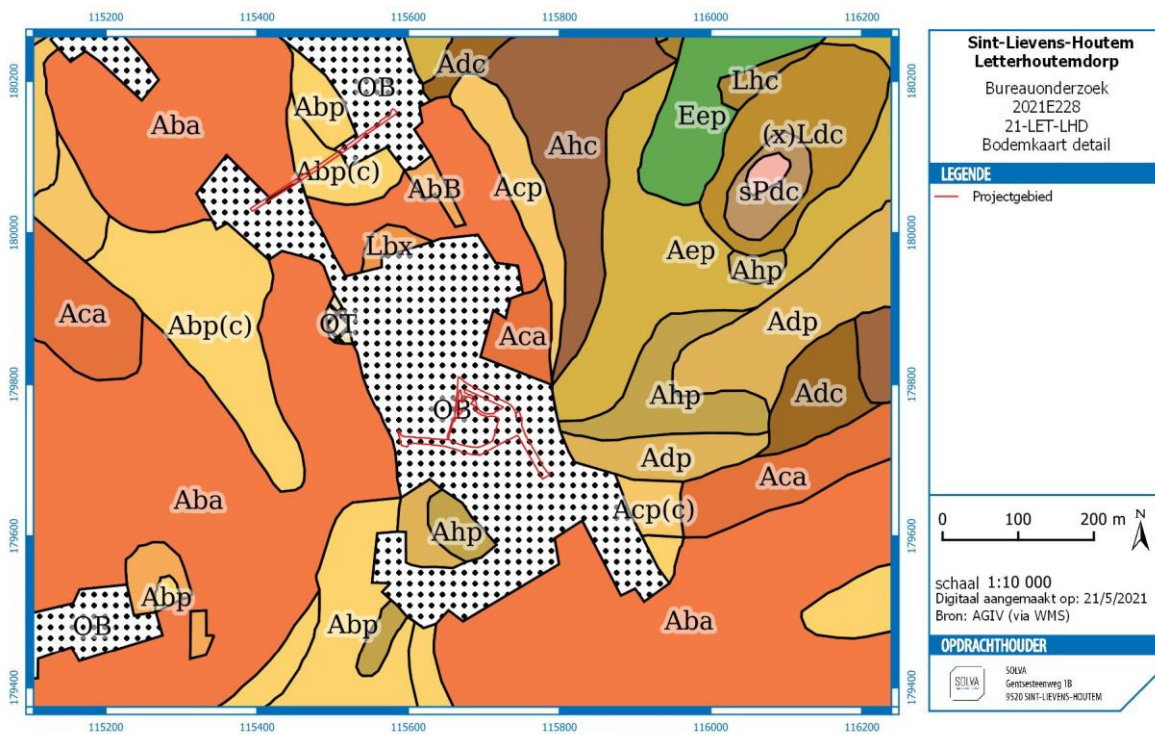


Fig. 9 De bodemtypekaart met de positie van het projectgebied

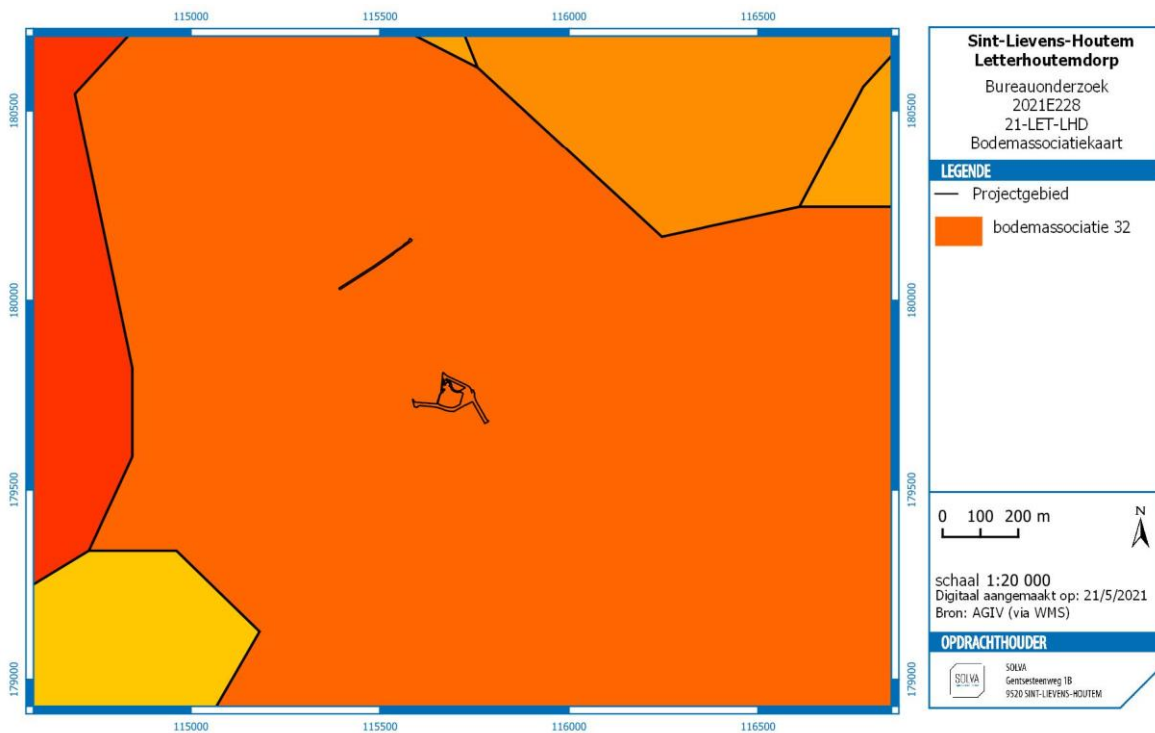


Fig. 10 Bodemassociatiekaart van het projectgebied

#### 2.2.3.4 GRONDGEBRUIK

Een **recente luchtfoto** uit 2019 toont dat het projectgebied volledig ingericht is als Bakkerswegel, Kerkstraat (partim) en Letterhoutemdorp met rijweg, trottoirs en deels parkeerplaatsen.

Een gedetailleerde beschrijving van de bestaande toestand van het projectgebied bevindt zich onder 2.1.2.1.

## 2.2.4 HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN HISTORISCH KADER

### 2.2.4.1 HISTORISCH KADER

#### 2.2.4.1.1 ALGEMENE GESCHIEDENIS VAN SINT-LIEVENS-HOUTEM

De oudste vermelding van Sint-Lievens-Houtem dateert uit 976, als Holtem of Holthem.<sup>4</sup> Op dat moment worden de heerlijke rechten op een deel van Holthem afgestaan aan de Sint-Baafsabdij. Het gebied is voornamelijk door bossen gevormd. Op dat ogenblik bestond de kerk al, met daarnaast een grote hoeve. Het bouwland van deze hoeve lag geconcentreerd op de Hofkouter die zich ten noorden van deze hoeve uitstrekte. In de 11de eeuw werd onder andere het bos ten oosten van de kerk ontgonnen, en werd de Molenkouter hier aangelegd. Tijdens de volle en late middeleeuwen ontwikkelt Sint-Lievens-Houtem zich tot het dorp dat het vandaag nog steeds is. Een belangrijk element hierin was de jaarlijkse bedevaart ter ere van Sint-Livinus die sinds 1007 (en tot 1540) werd gehouden tussen Sint-Lievens-Houtem en de Sint-Baafsabdij.

#### 2.2.4.1.2 GESCHIEDENIS VAN HET PROJECTGEBIED

Letterhoutem wordt in 1036 als Holthem omschreven, in 1187 benoemt men het als Lettelhouthem, d.i. klein Houtem).<sup>5</sup>

De **parochiekerk** van Letterhoutem verschijnt voor het eerst in de historische bronnen in 1140 wanneer de bisschop van Doornik de altaarrechten aan de Sint-Pietersabdij in Gent schenkt.<sup>6</sup> Over de geschiedenis van het gebouw is verder weinig geweten. In de 19de eeuw beschrijft J. Delfortrie, pastoor van Letterhoutem, het bestaande kerkgebouw als volgt:

*“By myne benoeming als pastor van Letterhautem in 1843 belaste zyne hoogweerdigheyd my, met de herbouwing der kerk, die wordt aanzien als de oudste van de buyten parochien van het bisdom. De bouwtrant gaf te kennen dat zy van het laatste was der VIIIe eeuw. Het Choor nogtans was er maar aangezet in de jaren 1780. Geheel de kerk was maar 19 meter lang op 12 meters breed en alles gaf te kennen dat het primitievelyk niet was geweest dan een lange Capelle zonder zydebeuken“.*<sup>7</sup>

Deze kerk werd beschouwd als de oudste toen nog bestaande kerk van de buitenparochies van het Gentse bisdom. Het toenmalige gebouw bestond uit een kleine kruisvormige kerk waar op het einde van de 18de eeuw een nieuw koor en zijbeuken waren aan toegevoegd. In het midden van de 19de eeuw breekt men deze kerk af en begint de bouw van een nieuwe kerk, waarbij het koor in het westen en de toegang in het oosten komt te liggen. In 1936 wordt deze kerk getroffen door een bliksem en brandt ze volledig uit. Tussen 1940 en 1946 volgt de bouw van de huidige kerk.<sup>8</sup>

Een oorkonde van 1285 vermeldt voor het eerst het **Sint-Pietershof**, afhankelijk van de Gentse Sint-Pietersabdij.<sup>9</sup> Deze hoeve ligt net ten zuiden van de parochiekerk en wordt beschouwd als de primaire woonkern van Letterhoutem die zorgde voor de ontwikkeling van de omliggende kouters (Molenkouter, Kruiskouter, Kerkkouter...). Uit de bronnen blijkt het belang en de omvang van de gronden die tot de hoeve behoren.

Ter hoogte van de bocht in de Kerkstraat, net ten noordwesten van de parochiekerk, wordt op de terreinen richting de Pastorijgracht een omgrachte middeleeuwse site (**'t Goed Daerup**) vermoed.<sup>10</sup> 't Goed Daerup is een pachthoeve die minstens tot de late 14de eeuw teruggaat. De aanwezigheid van een nu verdwenen dergelijke site zou de bocht in de Kerkstraat kunnen verklaren. Mogelijk volgt deze straat de gedempte gracht rondom de site.

<sup>4</sup> Verhulst 1966, 97-98.

<sup>5</sup> <https://bouwstoffen.kantl.be/tw/query/?find=letterhoutem&field=lem>

<sup>6</sup> De Smet 1978, 16; Duquet 2008, 21.

<sup>7</sup> Delfortrie 2018, 4; De Smet 1966, 62.

<sup>8</sup> <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9546>; Duquet 2008, 21-23.

<sup>9</sup> <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9547>, Braeckman 1963, 41; Van der Kelen 1995.

<sup>10</sup> Van der Kelen 2021, 4.



#### 2.2.4.2 INVENTARIS ONROEREND ERFGOED

De belangrijkste elementen binnen de dorpskern van Letterhoutem zijn reeds besproken bij 2.2.4.1.2. Het gaat om:

- Parochiekerk Heilige Kruisverheffing met kerkhof, gebouwd in het midden van de 20ste eeuw, vastgesteld bouwkundig erfgoed.<sup>11</sup>
- Sint-Pietershof: een voormalige abdijhoeve toebehorend aan de Sint-Pietersabdij.<sup>12</sup> De huidige gebouwen zijn 18de-eeuws met aanpassingen in de 19de eeuw, beschermd dorpsgezicht, vastgesteld bouwkundig erfgoed.

De bebouwing in de dorpskom zelf bestaat deels uit eenvoudige 19de-eeuwse boerenarbeidershuisjes.<sup>13</sup> Een van deze huisjes bevond zich ter hoogte van de huidige parking net ten oosten van de parochiekerk.<sup>14</sup> Het gebouw is echter niet meer bewaard. Op de hoek van de Kerkstraat en Klein Zottegem situeert zich de pastorie, gebouwd in 1780 met aanpassingen uit het begin van de 20ste eeuw.<sup>15</sup>

---

<sup>11</sup> <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9546>

<sup>12</sup> <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9547>

<sup>13</sup> <https://id.erfgoed.net/themas/1192>

<sup>14</sup> <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9548>

<sup>15</sup> <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9552>

2.2.4.3 HISTORISCH-CARTOGRAFISCHE DOCUMENTEN

2.2.4.3.1 CAERTE ENDE DISCRIPTIE FIGUERATIVE VANDE GHEEL DEN LANDE VAN AELST, JACQUES HORENBALT (1596)



Fig. 11 Kaart van Horenbault met het dorpscentrum van Letterhoutem en omgeving (Parijs, Bibliothèque national de France, Cartes et plans, Rés. Ge AA. 817)

Op de Horenbaultkaart is de parochiekerk van Letterhoutem duidelijk te zien. Vlakbij staat 'Cappel' vermeld. Ook het stratenpatroon in en rond de dorpskern, met name Kerkstraat, Letterhoutemdorp en Keiberg zijn goed te herkennen. Net ten oosten van de Kerkstraat ter hoogte van de parochiekerk situeert zich een omgrachte site. Mogelijk gaat het hier om 't Goed Daerup. Ten noorden hiervan is nog een omgrachte site aanwezig, vlakbij bevindt zich 'Vremde'. Waarschijnlijk betreft het 't Goet Vremde, een pachthoeve van de Sint-Pietersabdij. Langs beide omgrachte sites lijkt een waterloop (Pastorijgracht?) te zien.

2.2.4.3.2 FIGURATIVE CAERTE GHEMAECT NAAR DE RECHTE PROPORTIE ENDE GHELEGHEN HEYT YANDE GHEHEELE SCITUATIE VANDEN LANDE VAN AELST, PHILIPS DE DIJN (TOEGESCHREVEN) (1626)



Fig. 12 Kaart van De Dijn met het dorpscentrum van Letterhoutem en omgeving (noorden bevindt zich onderaan) (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Familie van Arenberg. Kaarten en plannen, 2574)

De kaart van De Dijn toont een gelijkaardige situatie als de Horenbaultkaart.

2.2.4.3.3 CHARTA OFTE DESCRIPTIO FIGURATIVA VAN DE THIENDE DER PROCHIE VAN LETTERHOUTHEM, PHILIPPUS JACOBUS BENTHUYLS (1750)



Fig. 13 Figuratieve tiendenkaart van Letterhoutem, noorden bevindt zich onderaan (RAG, Kaarten en plannen, nr.518)

Deze kaart toont heel gedetailleerd het Sint-Pietershof, een gesloten hoeve met gebouwen geconcentreerd rond een rechthoekige binnenplaats. Ook de kruisvormige parochiekerk is duidelijk weergegeven, rondom lijkt het kerkhof afgebakend te zijn. Het bochtige traject van de Kerkstraat is ook hier zichtbaar, de omgrachte site ten oosten van het dorpscentrum is afwezig. De gelijkaardige site net ten noorden ervan is wel afgebeeld. Dit perceel staat benoemd als 'de burght', de site zelf als 'motte'. Deze is omgeven door een met water gevulde gracht. Net ten oosten, op de grens met het bosgebied, is opnieuw de waterloop (Pastorijgracht?) zichtbaar. De Bakkerswegel is afgebeeld als een voetwegel.

#### 2.2.4.3.4 VILLARETKAART (1745-1748)



Fig. 14 Kaart van Villaret met aanduiding van het projectgebied

De kaart van Villaret toont enkele wijzigingen ten opzichte van de eerdere bronnen. De zone van de kerk (kerkhof?) lijkt de hele hoek ter hoogte van de Kerkstraat en Letterhoutemdorp te beslaan. Verder zijn ook verschillende huizen langs de straten in de dorpskern op te merken. Beide omgrachte sites zijn niet meer aanwezig. In plaats van de waterloop lijkt een weg te lopen net ten oosten van de locatie van de omgrachte site. De Bakkerswegel is niet weergegeven.

2.2.4.3-5 JOZEF JOHAN FRANS FERRARIS – KABINETSKAART DER OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN EN HET PRINSBISDOM LUIK (1771-1778)

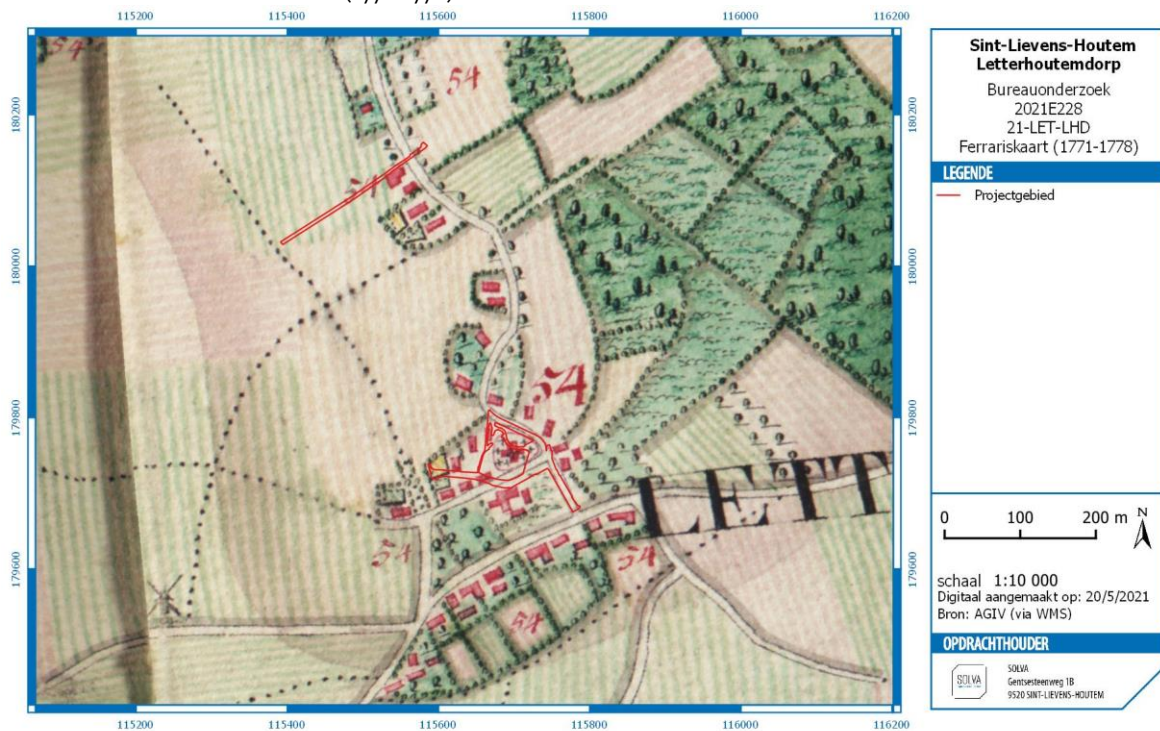


Fig. 15 Kaart van Ferraris met aanduiding van het projectgebied

De Ferrariskaart vertoont weinig wijzigingen ten opzichte van de Villaretkaart. De Bakkerswegel komt vermoedelijk overeen met de wegel net ten zuiden ervan.

2.2.4.3.6 GENERAELE CAERTE VANDEN LANDE VAN AELST, JACOB JOSEF LECLER (1784, KOPIE NAAR EEN ORIGINEEL VAN 1612)



Fig. 16 Kaart van Lecler met het dorpscentrum van Letterhoutem en omgeving (Aalst, Stadsarchief Aalst, nr. 229)

De kaart van Lecler toont een gelijkaardige situatie als de Horenbaultkaart en de kaart van De Dijn. De Bakkerswegel is mogelijk te herkennen als een perceelsgrens of een landwegel. Deze kaart geeft waarschijnlijk de situatie uit het begin van de 17de eeuw weer.

### 2.2.4.3.7 ATLAS DER BUURTWEGEN (CA. 1841)

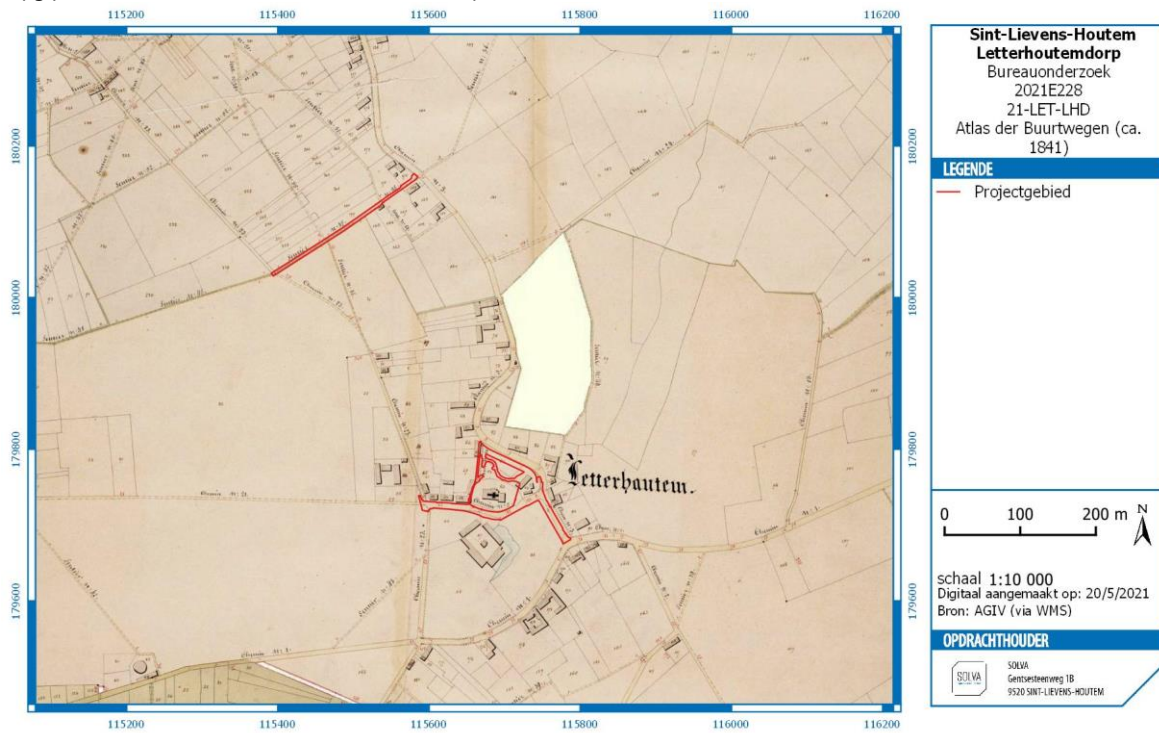


Fig. 17 Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied

De Atlas toont grotendeels dezelfde situatie als de Villaret- en Ferrariskaart. Het kerkhof rond de parochiekerk lijkt ongeveer dezelfde dimensies te hebben als het huidige kerkhof. De hoek ter hoogte van de Kerkstraat en Letterhoutemdorp is ingenomen door enkele gebouwen (zie 2.2.4.2). Rondom het Sint-Pietershof ligt langs de noordoostelijke en zuidoostelijke zijde een gracht.



2.2.4.3.8 PHILIPPE VANDERMAELEN – CARTES TOPOGRAPHIQUES DE LA BELGIQUE (1846-1854)

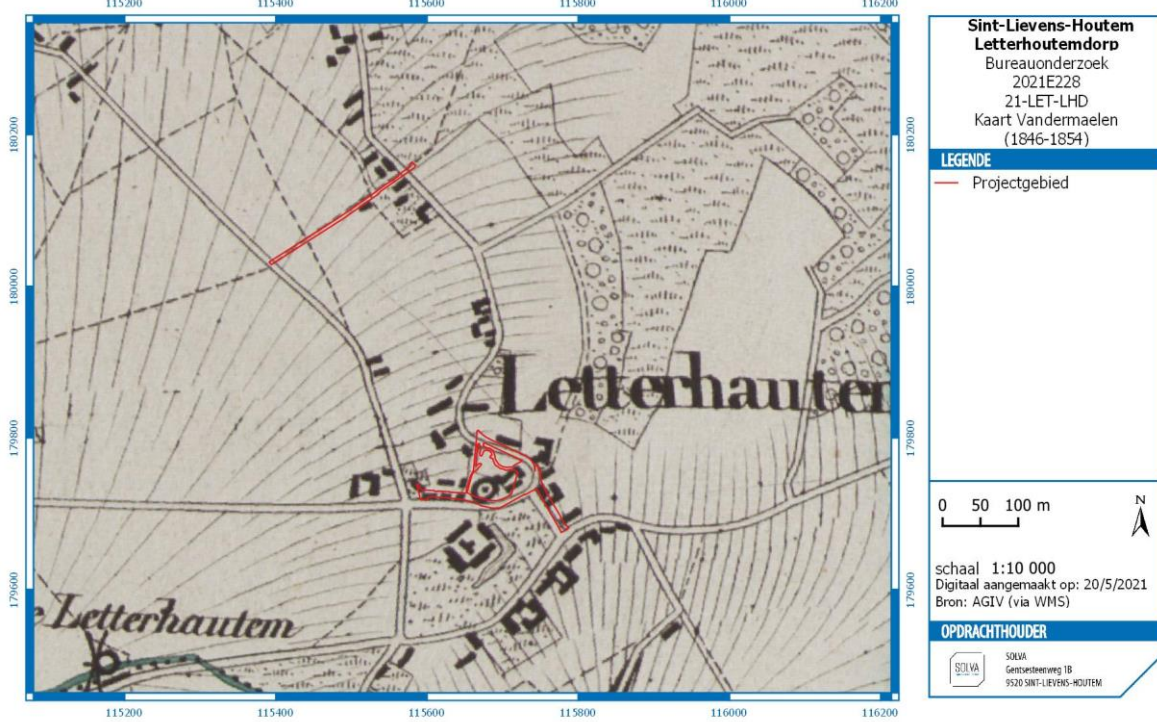


Fig. 18 Vandermaelenkaart met aanduiding van het projectgebied

De Vandermaelenkaart geeft geen extra info ten opzichte van de Atlas der Buurtwegen.

2.2.4.3-9 PHILIPPE CHRÉTIEN POPP - ATLAS CADASTRAL PARCELLAIRE DE LA BELGIQUE (1842-1879)



Fig. 19 Poppkaart met aanduiding van het projectgebied

De Poppkaart geeft geen extra info ten opzichte van de Atlas der Buurtwegen.

2.2.4.3.10 RECENTE LUCHTFOTO'S



Foto 8 Orthofoto van 1971 met aanduiding van het projectgebied

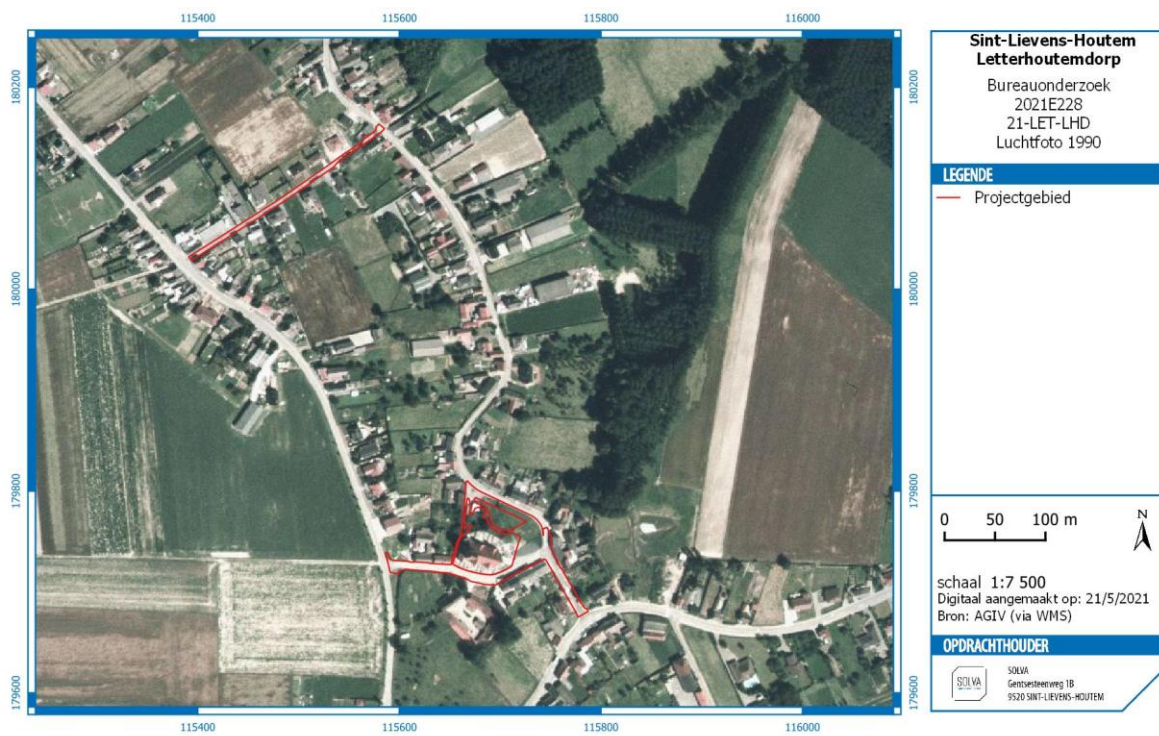


Foto 9 Orthofoto van 1990 met aanduiding van het projectgebied



Foto 10 Orthofoto van 2019 met aanduiding van het projectgebied

Hoewel op de luchtfoto's van de laatste decennia te zien is dat vooral langs de Kerkstraat, Keiberg en Bakkerswegel kleine verkavelingen en ander bebouwing zijn gerealiseerd, heeft Letterhoutem deels een landelijk karakter behouden. Het stratenpatroon, de indeling en de organisatie van het dorpscentrum is niet structureel gewijzigd ten opzichte van het begin van de 16de eeuw (Horenbaultkaart).

## 2.2.5 HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN ARCHEOLOGISCH KADER

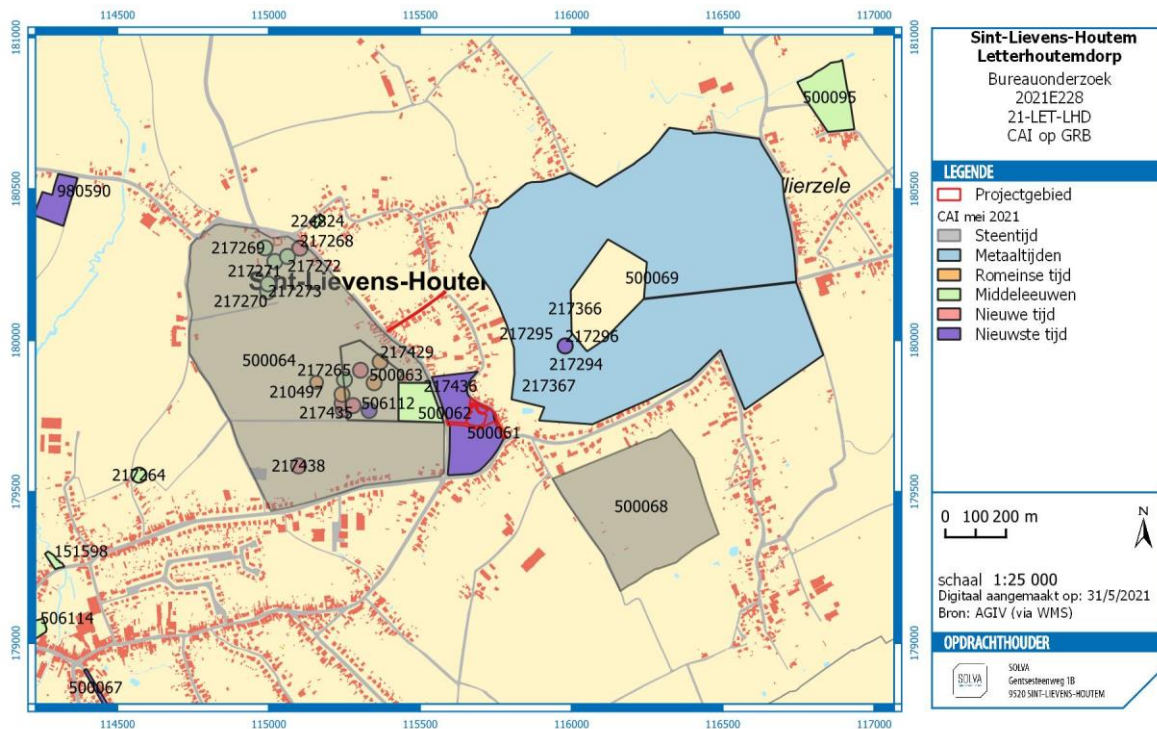


Fig. 20 CAI-kaart met aanduiding van het projectgebied

### -Projectgebied

Ter hoogte van het projectgebied staat de dorpskern van Letterhoutem binnen de Centrale Archeologische Inventaris benoemd als ID500061 waarbij de parochiekerk en het Sint-Pietershof zijn vermeld. Een uitgebreide beschrijving hiervan is te vinden onder 2.2.4.1.2. Archeologisch onderzoek is er echter nog niet uitgevoerd.

Rondom de dorpskern staan verschillende gebieden gekarteerd, het gaat steeds om prospectievondsten (veldkartering, metaaldetectie en luchtfotografie).

### -Zone ten oosten van het dorpscentrum:

Het gebied staat gekend als Olm/Grootbroek. Het is een zone (ID500069, ID500070) waar protohistorische sporen (i.e. kringgreppels) verwacht worden op basis van luchtfotografische prospectie. Bij metaaldetectie zijn bovendien ook verschillende (post)middeleeuwse vondsten aan het licht gekomen, voornamelijk munten maar ook kogels en gespen (ID217366, ID217295, ID217294, ID207604, ID217367). Deze metaaldetectievondsten situeren zich voornamelijk net te oosten van de Pastorijgracht. Vooral ID207604 en ID217367 springen hier in het oog, het gaat in beide gevallen om Franse zilveren munten van het einde van de 13de eeuw. Ze kwamen aan het licht vlakbij de vermoedelijke locatie van *'t Goed Daerup*.

### -Zone ten westen van het dorpscentrum:

Dit gebied staat gekend als de Letterhoutemkouter (ID500064) en valt deels samen met de Molenkouter. Op basis van archeologische veldkartering is er een prehistorische en Romeinse occupatie te verwachten: het gaat onder meer om een neolithische gepolijste bijl (ID506112) en enkele niet gedetermineerde vondsten uit het neolithicum (ID500063). Voor de Romeinse periode betreft het bouw- en schervenmateriaal (ID500063) en enkele munten (ID217430, ID217429, ID217431, ID210497). De Romeinse vondsten clusteren zich min of meer centraal in het gebied, iets ten oosten van Keiberg.

Binnen deze grote zone zijn bovendien enkele specifieke (post)middeleeuwse vondstlocaties te vermelden, aangetroffen bij veldkartering/metaaldetectie: kogels, knopen en munten (ID217438, ID217436, ID217434, ID217429, ID217434, ID217433, ID217432, ID217265, ID210497, ID217270, ID217271, ID217272, ID217273, ID217268, ID217269). Ter hoogte van ID500062 zijn vondsten geprospecteerd uit de volle, late en post-middeleeuwen die mogelijk te maken hebben met een hoeve die te zien is aan de hoek van Keiberg en Letterhoutemdorp.

#### **-Zone ten zuiden van het dorpscentrum:**

Ter hoogte van de Kruiskouter, ten zuiden van de Klein Zottegem, zijn bij veldprospectie (ID500068) verschillende lithische artefacten aangetroffen. Ze zijn zonder duidelijke datering en concentratie.

Ter hoogte van Keiberg-Bakkerswegel werd in het kader van een kleine verkaveling een bureauonderzoek uitgevoerd waar een verder landschappelijk booronderzoek werd aanbevolen.<sup>16</sup> Het terreinonderzoek is echter nog niet uitgevoerd.

### 2.2.6 EEN DATERING EN INTERPRETATIE VAN HET ONDERZOCHE GEBIED

#### 2.2.6.1 HET LANDSCHAPPELIJK KADER

Letterhoutem ligt ten noordoosten van de hoofdgemeente Sint-Lievens-Houtem. Op het hoogtemodel is te zien hoe Letterhoutem zich op de laatste **uitlopers** bevindt van een **heuvelrug** die zich zuidwestelijk-noordoostelijk uitstrekt van Zottegem tot net ten zuiden van Sint-Lievens-Houtem. Ten noordwesten en ten zuidoosten van deze heuvelrug situeren zich de valleien van de Molenbeek die verder lopen in de richting van de noordelijker gelegen Scheldevallei.

Op het niveau van het projectgebied zelf is zowel op de quartairgeologische kaart als het hoogtemodel te zien dat er zich een **kleinere beekvallei** situeert ter hoogte van het dorpscentrum. Vermoedelijk is de zogenaamde 'Pastorijgracht', net ten oosten van het dorpscentrum, hier een restant van. Deze gracht watert af richting het noorden. De zone van de Bakkerswegel is iets noordelijker en hoger gelegen. Het projectgebied vertoont echter geen grote hoogteverschillen.

#### 2.2.6.2 DE MENSELIJKE AANWEZIGHEID

De toponymische en historische gegevens tonen aan dat de historische kern van Letterhoutem minstens tot de 12<sup>de</sup> eeuw terug te voeren is, en mogelijk zelfs vroeger.

In de onmiddellijke omgeving van het dorpscentrum van Letterhoutem wijzen tal van prospectievondsten op een menselijke aanwezigheid minstens sinds het neolithicum.

### 2.2.7 DE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN ARCHEOLOGISCH ERFGOED<sup>17</sup>

#### 2.2.7.1 EEN GEMOTIVEERDE TEKSTUELE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN DE AANWEZIGHEID EN AARD VAN HET ARCHEOLOGISCH ERFGOED OP HET ONDERZOCHE TERREIN

##### ➤ *Aanwijzingen voor het archeologisch potentieel, landschapshistoriek en gebruiksevolutie*

Letterhoutem bevindt zich op de uitloper van een zuidwestelijk-noordoostelijk georiënteerde heuvelrug. Net ten oosten van het dorpscentrum situeert zich een kleine beekvallei. De omliggende gronden bestaan voornamelijk uit droge leembodems. Het projectgebied (partim Letterhoutemdorp en Kerkstraat) ligt **grotendeels in de historische kern** van Letterhoutem. Het bureauonderzoek toont aan dat deze kern minstens tot de 12de eeuw teruggaat, mogelijk zelfs vroeger. De belangrijkste entiteiten hiervan vormen de parochiekerk met het bijhorend kerkhof, het Sint-Pietershof en de omgrachte hoeve (*'t Goed Daerup*). De omliggende kouters werden waarschijnlijk vanuit de hoeves in cultuur gebracht. Al deze elementen wijzen dus op een goed bewaarde middeleeuwse kern in Letterhoutem. De historische kaarten wijzen voor de postmiddeleeuwse periode op een sterke continuïteit qua stratenpatroon, bebouwing en grondgebruik van de dorpskom.

<sup>16</sup> Verrijckt & Keersmaekers 2020.

<sup>17</sup> Voor de leesbaarheid wordt in dit hoofdstuk gebruik gemaakt van de gangbare chronologische indelingen: vroege middeleeuwen=5de-10de eeuw, volle middeleeuwen=10de-12de eeuw, late middeleeuwen=12de-15de eeuw, post-middeleeuwen=vanaf 16de eeuw.

De talrijke prospectievondsten in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied doen vermoeden dat er mogelijk ook **oudere** (dan de middeleeuwse) **sporen** kunnen aangetroffen worden binnen het projectgebied.

➤ *Wat is de impact van de geplande werken?*

De heraanleg van de wegenis (rijweg, parkeerplaatsen, wandelpaden) zal grotendeels binnen het bestaande gabarit vallen. Het gescheiden **rioleringsstelsel** zal een aanzienlijke impact op de ondergrond hebben.

➤ *Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau?*

Er dient een opdeling gemaakt te worden naar zonering van de werken tussen de historische dorpskern, en de zone daarbuiten. Er is een **lage archeologische verwachting** voor de zone van de **Bakkerswegel**. Deze gaat terug op een landwegel, minstens tot de 18de eeuw. De oudere kaarten beelden deze wegel niet af. Deze zone ligt buiten de historische kern en maakte vermoedelijk deel uit van het landelijke gebied rondom de dorpskern. Het **wetenschappelijk kennispotentieel** binnen het projectgebied situeert zich voornamelijk in relatie tot de **historische dorpskern**. Deze ligging geeft een archeologisch-historisch potentieel aan het projectgebied. Dorpskernen vormen immers een grote kennislacune binnen de Vlaamse archeologie (cf. Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed). Enkele gelijkaardige projecten hebben recent het archeologisch potentieel van dorpskernen in Zuid-Oost-Vlaanderen aangetoond (Moorsel, Baardegem...).

De werken zijn van die aard (rioleringsstelsel) dat het mogelijk aanwezige archeologisch erfgoed kan geraakt worden. Archeologische sporen in situ zijn binnen het gabarit van de geplande werken voornamelijk ter hoogte van de huidige dorpskern te verwachten:

### **1. Letterhoutemdorp:**

- Langs de zuidelijke zijde van de huidige parochiekerk kunnen gedeeltes van de voormalige begraafplaats (afbakening (gracht of muur?) kerkhof en begravingen) aangetroffen worden. Middeleeuwse kerkhoven beslaan vaak een grotere oppervlakte dan de huidige. De parochiekerk gaat minstens tot de 12de eeuw terug, mogelijk zelfs tot de vroege middeleeuwen. Dit geldt dus ook voor het bijhorende kerkhof.

- Ten zuiden van Letterhoutemdorp bevindt zich het Sint-Pietershof, voor de eerste keer vermeld op het einde van de 13de eeuw. Gelet op deze datering is het waarschijnlijk dat deze site oorspronkelijk voorzien was van een wal/gracht. Een deel van een gracht is te zien op de postmiddeleeuwse kaarten. Mogelijk is deze opgevulde gracht nog aanwezig in Letterhoutemdorp.

- Ook andere (vroeg-/volmiddeleeuwse?) sporen (nederzettingssporen) die in verband te brengen zijn met de (ontwikkeling van de) dorpskern te Letterhoutem zijn niet uit te sluiten.

### **2. Kerkplein/recreatiezone:**

- Deze zone ligt buiten het huidige kerkhof. Enkele postmiddeleeuwse kaarten duiden echter de volledige hoek ter hoogte van Letterhoutemdorp en Kerkstraat aan. Ook hier kunnen delen van de voormalige begraafplaats (afbakening (gracht of muur?) kerkhof en begravingen) aangetroffen worden.

- Gelet op de ligging vlakbij de parochiekerk zijn ook andere (vroeg-/volmiddeleeuwse?) sporen (nederzettingssporen) die in verband te brengen zijn met de (ontwikkeling van de) dorpskern te Letterhoutem zijn niet uit te sluiten.

### **3. Kerkstraat:**

- Het bochtige verloop van de straat ten oosten van de parochiekerk is mogelijk te wijten aan de aanwezigheid van een omgrachte site (*'t Goed Daerup?*) op de terreinen richting de Pastorijgracht. Deze gracht is vermoedelijk een restant van een kleine beekvallei. Het is niet uit te sluiten dat deze waterloop is aangepast in functie van deze omgrachte site. Ter hoogte van het bochtige gedeelte van de Kerkstraat kunnen dus sporen aanwezig zijn die verband houden met deze site.

- Ten opzichte van het gebied rond de parochiekerk dichten we het gedeelte van de Kerkstraat tussen Letterhoutemdorp en Klein Zottegem een iets lagere archeologische verwachting toe. Er zijn aanwijzingen dat het hier steeds om een wegtracé heeft gegaan.

De overige zones van het projectgebied lijken een lage tot zeer lage archeologische waardering te hebben. Anders dan in de dorpskern zijn er geen sporen te verwachten die in directe relatie staan met het ontstaan en de genese van het dorp. Het betreft namelijk de **Bakkerswegel**, die als kleine landwegel minstens tot de 18de eeuw teruggaat. De aanwezigheid van oudere (en ongekende) sporen is niet uit te sluiten maar de vraag stelt zich hier of de aard van de werken een verder onderzoek verantwoordt. Dit zou slechts een beperkt(e) ruimtelijk inzicht (riolerings sleuf) en interpretatie kunnen bieden op aanwezige archeologische sporen/sites als die al zouden aangesneden worden. Het potentieel op kennisvermeerdering is in deze zones dan ook eerder gering en een verder(e) archeologisch vooronderzoek/opvolging van de werken lijkt dus kosten-baten beschouwd, buiten het historische centrum niet aangewezen.

➤ *Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?*

Voor wat betreft het **historisch centrum** zelf konden de onderzoeksvragen op basis van de bureauonderzoek onvoldoende en slechts hypothetisch beantwoord worden. Het aantreffen van archeologische sporen en het bijhorend wetenschappelijk onderzoekspotentieel is reëel ter hoogte van **Letterhoutemdorp** en een deel van de **Kerkstraat**. Maar het uitgevoerde bureauonderzoek laat niet toe nu reeds voldoende de impact van de werken op het hypothetisch aanwezige archeologisch erfgoed in te schatten en er maatregelen voor te bepalen. Een degelijke inschatting van eventuele aanwezigheid, diepte, aflijning, densiteit, ... kan pas gemaakt worden met een aanvullend vooronderzoek met ingreep in de bodem.

**Bijkomend vooronderzoek** zal duidelijkheid verschaffen over de aanwezigheid en de bewaring van eventuele sporen. Er is een vrij grote kans op het aantreffen van menselijke resten (kerkhof). Aangezien een archeologisch onderzoek hiervan de nodige tijd vergt, is een correcte inschatting van de aanwezigheid en densiteit van begravingen in deze fase prioritair. Een vooronderzoek op terrein zal ook toelaten het potentieel op kenniswinst beter te bepalen, in relatie tot de geplande ingreep.

Om deze redenen wordt in het kader van de stedenbouwkundige vergunning een verder archeologisch (voor)onderzoek op het terrein ter hoogte van het dorpscentrum en de parochiekerk wenselijk geacht. Dit advies stelt noch de initiatiefnemer, noch zijn (onder)aannemers vrij van de in artikel 5.1.4 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 bedoelde meldingsplicht voor wat betreft de overige zones van het plangebied.



2.2.7.2 AFBAKENING VAN ZONES WAAR (GEEN) ARCHEOLOGISCH ERFGOED AANWEZIG IS OF VERWACHT WORDT



Fig. 21 Overzicht van het projectgebied (zwarte afbakening) in de dorpskern van Letterhoutem. In rood weergegeven is de heraanleg van de wandelpaden. De noordelijker gelegen Bakkerswegel is voor de leesbaarheid van dit plan niet weergegeven. Zowel voor de heraanleg van de wandelpaden als de Bakkerswegel is er een zeer lage tot geen archeologische verwachting. In het geel is het gedeelte van de Kerkstraat met een lage archeologische verwachting. In de overige delen van het projectgebied in de dorpskern kunnen er binnen het gabarit van de werken archeologische sporen aangetroffen worden.

### 3 BIBLIOGRAFIE

#### 3.1 LITERATUUR

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: Boerenhuisje [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9548> (Geraadpleegd op 01-06-2021)

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: Letterhoutemdorp [online] <https://id.erfgoed.net/themas/1192> (Geraadpleegd op 01-06-2021)

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: Parochiekerk Heilige Kruisverheffing met kerkhof [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9546> (Geraadpleegd op 28-05-2021).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: Pastorie Heilige Kruisverheffingparochie [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9552> (Geraadpleegd op 01-06-2021)

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2021: Sint-Pietershof [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9547> (Geraadpleegd op 28-05-2021)

BRAEKMAN W. 1963: Het Pachthof van de Sint-Pietersabdij te Letterhoutem, *Het Land van Aalst XV-2*, 41-64.

DELFORTRIE J. 2018: Over de oude kerk en de moeilijkheden bij de bouw van een nieuwe kerk te Letterhoutem in 1845, *Heemkunde Houtem* 5-3, 4-13.

DE SMET G. 1966: Over de oude kerk en de moeilijkheden bij de bouw van een nieuwe kerk te Letterhoutem in 1845, *Het Land van Aalst XVIII-2*, 62-66.

DE SMET G. 1978: De eerste kerk van Letterhoutem of bestond de oudste kerk reeds in de VIIIe eeuw?, *De Spooklinde* 2, 16-18.

DUQUET F. 2008: De brand in de kerk in Letterhoutem, *Land van Rode* 36-141, 21-28.

SEVENANT M., MENSCHAERT J., COUVREUR M., RONSE A., ANTROP M., GEYPENS M., HERMY M. & DE BLUST G. 2002: *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten*. Onuitgegeven rapport.

VERHULST A. 1966: *Het landschap in Vlaanderen in historisch perspectief*, Antwerpen.

VAN DER KELEN I. 1995: Het St.Pietershof of Hof te Letterhoutem, *Darcos* 12-4.

VAN DER KELEN I. 2021: Een verdwenen motte te Letterhoutem, *Heemkunde Houtem* 8-1, 4-19.

VERLEE F. 1978: Inventaris van de percelen horende bij het "Hof te Letterhoutem" in 1634, *Letterhoutem nu en toen*, 17-21.

VERRIJCKT J. & KEERSMAEKERS E. 2020: Archeologienota Sint-Lievens-Houtem, Keiberg: Verslag van Resultaten, *Verrijckt Rapport Nr. 0248*.

#### 3.2 WEBSITES

*Laatste raadpleging op 03/06/2021*

<https://www.dov.vlaanderen.be>

<https://www.geopunt.be>

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

<https://geo.onroenderfgoed.be>

<https://maps.google.be>

<http://www.cartesius.be>

<http://cai.onroenderfgoed.be/>

<https://bouwstoffen.kantl.be/tw/>